

Artykuły teoretyczne i historyczne

Теоретические и исторические статьи

Lidia B. Godek

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Poziomy rekonstrukcji refleksji aksjologicznej a Weberowska koncepcja społecznej modernizacji

*Уровни реконструкции аксиологической мысли
и веберовская концепция общественной модернизации*

1. Wprowadzenie

Niewątpliwie jednym z najbardziej znamienych zjawisk w obszarze myśli i doświadczenia współczesności jest wewnętrzne rozszczepienie filozoficznego pojęcia polityki. Mówi się coraz głośniejsze nie tylko o nieuniknionym pluralizmie różnych modeli i form polityki, lecz także immanentnym dualizmem, a nawet o schizofrenicznym wymiarze polityki jako takiej. W centralnym punkcie tej polaryzacji znajduje się pytanie o stosunek między wartościami politycznymi a instrumentalnym wymiarem ludzkiej praktyki, ujmowanym poprzez kategorie interesów. Podstawową figurą myślową jest tutaj idea dramatycznej przepaści między dwoma aspektami ludzkiej praktyki pojętych jako swoje przeciwieństwa. Dwutorowość tę można najogólniej określić jako współwystępowanie orientacji aksjologicznej i instrumentalnej w ramach filozofii działań¹. Istotą tego wstępnego, a w zamyśle swym, jak można przypuszczać, upraszczającego rozróżnienia, jest wskazanie na przedmioty ludzkich dążeń, z których jedne są po prostu pożądane, tj. posiadają cenę – *premium* (interesy), drugie natomiast są ‘godne pożądania’, tj. odznaczają się godnością *dignitas* (wartości). Jednocześnie pojawia się słuszna tendencja do bardziej intensywnego powiązania dwóch naczelných kategorii tego

¹ Zob. T. Buksiński, *Racjonalność współdziałań. Szkice z filozofii polityki*, Wyd. Naukowe IF UAM, Poznań 1996.

myślenia i podjęcia wysiłku dotarcia do źródeł motywacji politycznej i przeciężenia tego dualnego podziału. Max Weber rozwinął i pogłębił tę obserwację stwierdzając, że „interesy (materialne i ideowe) decydują bezpośrednio o działaniu człowieka, ale „obrazy świata” wykreowane przez idee (*resp.* – wartości) bardzo często wytyczały tory, po których dynamika interesów popychała ludzkie działania”². Jest to pierwsza i jedyna postać związku, który polega na ‘dowartościowaniu’ aksjologicznej orientacji działań realizowanych dzięki i poprzez interesy. Transcendentalna zewnętrżność wartości przechodzi tutaj – na mocy twierdzenia o potwierdzaniu realności wartości w działaniu³ – w immamentną wewnątrzświatowość interesów. I choć, jak sugeruje Weber, dynamika interesów jest najważniejszą siłą motoryczną działania, to jednak ‘działa’ ona zawsze w granicach (torach) respektowanych wartości. Weber zakłada tym samym, że choć w działaniach należy uwzględniać zarówno faktyczne (rzeczywiste) składniki własnego działania, jak i jego składniki aksjologiczne, a to oznacza, że czymś odmiennym są wartości od warunków ich realizacji, to jednak immanencję interesów należy pojmować jako realizację transcendencji wartości. Działania stanowią rodzaj platformy, na której pomiędzy światem kultury a sferą wartości dochodzi do zbliżenia⁴. Aksjomaty wartości, jak mawiał Weber, nie pozostają, bo pozostawać nie mogą, w ‘niezapośredniczonym’ stosunku do żywego człowieka, ale w koalicji z jego pragnieniami i potrzebami⁵. Weber traktuje zatem wartość jako nadrzędną kategorię praktyki, która determinuje jakościowo pojętą sferę działań, w tym sferę polityki. Jej współczesny kształt, tj. wspomniane ‘wewnętrzne rozszczepienie’, jest konsekwencją procesów modernizacyjnych zaobserwowanych w kulturze Zachodu. Wyodrębnienie się z uniwersalnego światopoglądu religijnego wartości politycznych, a także dynamizujących je, w postaci metodyk życia, interesów, zawdzięczamy procesowi modernizacji społecznej, którą charakteryzuje racjonalizacja i dyferencjacja⁶.

Taka konstrukcja polityki wskazuje przede wszystkim na aksjologiczny potencjał ludzkiej praktyki oraz wiąże się z rewindykacją wartości w polityce. Sprzeciw wobec instrumentalnego rozumu politycznego jest tu więc częścią składową globalnej krytyki technokratyzacji czasów współczesnych i myślenia wyłącznie w kategoriach efektywności. Weberowska koncepcja polityki, wyrastająca z interpretacyjnego nastawienia (socjologia rozumiejąca), niewątpliwie dostarcza

² M. Weber, *Szkice z socjologii religii*, tłum. J. Prokopiuk, H. Wandowski, Spółdzielnia Wydawniczo-Handlowa „Książka i Wiedza”, Warszawa 1995, s. 126.

³ Zob. M. Weber, *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*, tłum. D. Lachowska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 822.

⁴ Zob. M. Szyszkowska, *Neokantyzm. Filozofia społeczna wraz z filozofią prawa natury o zmiennej treści*, Pax, Warszawa 1970, s. 111.

⁵ Zob. J. Habermas, *Discussion Value-freedom and Objectivity* [w:] O. Stammer (red.), *Max Weber and Sociology Today*, Harper & Row, Oxford 1971, s. 60.

⁶ Zob. T. Buksiński, *Moderność*, Wyd. Naukowe IF UAM, Poznań 2001, s. 394–396.

nam wzorców polityki kierującą się racjonalnością zorientowaną na cel (umacnianie władzy i panowania państwowego), jednak tym, do czego Weber nawoływał, była wszak nie tylko sztuka osiągania celów, lecz przede wszystkim urzeczywistnienie w działaniach wartości oraz umiejętności utożsamienia się ze sprawstwem własnego czynu, co stanowiło dla niego podstawę ludzkiej odpowiedzialności⁷.

2. Teoria wartości a racjonalizacja

W koncepcji modernizacji jako racjonalizacji ze szczególnym nasileniem skupia się sens ścisłej korelacji wartości i interesów. Konstelacje interesów oraz aksjomaty wartości to dwa atrybuty motywacji działania ludzkiego, które jednocześnie wyznaczają perspektywy oglądu zinstytucjonalizowanego wymiaru świata. Na poziomie społecznie obowiązujących struktur Weber analizował różnego rodzaju racjonalizacje, które wytwarzają formę nowoczesnej podmiotowości człowieka, jako jednostki niezależnej i przedsiębiorczej, kierującej się „duchem kapitalizmu”⁸, a także, i nie odłącznie od tego, system instytucjonalny politycznych gwarancji tychże wolności w postaci formalnego prawa, rzeczowości oraz biurokratyzacji. Nowoczesna podmiotowość, instytucjonalizacja polityki i gospodarki oraz opanowywanie rzeczywistości [*Weltbeherrschung*] stają się niezbędnym fragmentem szerszej całości, jaką stanowi społeczny proces modernizacji⁹. Kluczem interpretacyjnym przybliżającym do zrozumienia istoty tego procesu jest neokantowska aksjologia, której rozważenie jest niezbędne do właściwego spojrzenia na zagadnienie racjonalizacji jako parametru modernizacji.

Już przy najbardziej pobieżnej lekturze prac Maxa Webera można dostrzec, że terminy takie, jak racjonalizacja, modernizacja nie zostają precyzyjnie zdefiniowane¹⁰. Z interpretacji Helmuta Spinnera wyczytać można, że zasada racjonalności występuje u Webera na co najmniej dwóch różnych poziomach (różnych choć wzajemnie się uzupełniających)¹¹. Na pierwszym z nich – można go nazwać aksjologicznym – proces racjonalizacji jest w całości podporządkowany dyferencja-

⁷ Zob. L. Godek, *Filozofia państwowości Maxa Webera*, Wyd. Naukowe IF UAM, Poznań 2013.

⁸ M. Weber, *Etyka protestancka a duch kapitalizmu*, tłum. J. Miziński, Wyd. Test, Lublin 1994, s. 34.

⁹ Zob. M.J. Siemek, *Ku krytyce nie-instrumentalnego rozumu* [w:] H. Kozakiewicz, E. Mo-krzycki, M.J. Siemek (red.), *Racjonalność współczesności. Między filozofią a socjologią*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992, s. 32 i n.

¹⁰ Zob. W. Schluchter, *Die Entwicklung des okzidentalen Rationalismus. Eine Analyse von Max Webers Gesellschaftsgeschichte*, J.C.B. Mohr, Tübingen 1979, s. 30.

¹¹ Zob. H.F. Spinner, *Weber gegen Weber: der ganze Rationalismus einer „Welt von Gegensätzen“*. *Zur Neuinterpretation des Charisma als Gelegenheitsvernunft* [w:] J. Weiss (Hrsg.), *Max Weber heute. Erträge und Probleme der Forschung*, Campus Verlag GmbH, Frankfurt am Main 1989, s. 251.

cji sfer wartości. Polega ona na wykształcaniu się różnych (pluralistycznych) systemów wartości z jednowymiarowego i holistycznego światopoglądu religijnego. Zgodnie z tą interpretacją dyferencjacja wartości oraz ustabilizowanie reguł działania stanowią pierwsze i najważniejsze momenty procesu racjonalizacji działań¹². Natomiast na drugim poziomie (który jest właściwym poziomem Weberowskiej socjologii gospodarki) pojęcia te wskazują na rodzaj systematyzacji „materialnych” podstaw (środków) działań. Na tym drugim poziomie ostateczną formułą racjonalizacji jest rozwój metodyk życia, które określają zespół reguł i norm, dzięki którym człowiek „radzi sobie” z rzeczywistością w sposób techniczny i skuteczny. Uniwersalizacja wartości jest najważniejszą funkcją etyki, a systematyzacja społecznych podstaw funkcją metodyki życia. Przemiany metodyk życia – zgodnie z interpretacją Kalberga – implikują zawsze niezbędne do określenia siebie samych adekwatne konstelacje wartości¹³. Oba poziomy stanowią podłoże motywacyjne, które dla Webera jako teoretyka działań było najważniejszym obiektem zainteresowań. Konsekwentna realizacja takiego ‘dualnego’ zamysłu oznacza zatem dwie rzeczy: z jednej strony *zakotwiczenie* działań w porządku aksjologicznym, dokumentującym obiektywizujące nastawienie wobec wartości oraz respektowanie norm wypływających z horyzontu aksjologicznego w działaniach; z drugiej zaś swoistej konstrukcji świata społecznego, tj. świata faktualnego, pozwalającą ową normatywność w wewnątrzświatowym porządku życia skutecznie realizować poprzez metodyki życia. Widać wyraźnie, że porządki bytu i wartości wzajemnie się przenikają, a proces dyferencjacji i urzeczywistnienia wartości stanowi klucz do ich zrozumienia.

Ponieważ jednak chodzi o teorię racjonalizację, która próbuje uchwycić zarówno faktualny, jak i normatywny wymiar procesów modernizacyjnych, to konieczna jest rekonstrukcja Weberowskiego *zaplecza wartości*, która stanowi podstawowy warunek konstytucji działania ludzkiego. Obowiązywanie wartości stanowi gwarancję ich realizacji w działaniu¹⁴. Webera, jak powszechnie wiadomo, interesował praktyczny wymiar racjonalizacji, tj. poszukiwał odpowiedzi na pytanie o kryteria, podług których jednostki działają, a klucz do wyjaśnienia procesów racjonalizacji widział właśnie w mechanizmie dyferencjacji wartości i wyodrębniających się coraz bardziej niezależnych względem siebie ich porządków, głów-

¹² R. Münch przy pomocy języka teorii systemów opisuje proces dyferencjacji poprzez pojęcie ‘funkcji’, jakie poszczególne podsystemy społeczne pełnią we wzajemnych interakcjach oraz transmisji wartości. Zob. R. Münch, *Theorie des Handelns. Zur Rekonstruktion der Beiträge von Talcott Parsons, Emile Durkheim und Max Weber*, Frankfurt am Main 1982, s. 513.

¹³ Zob. S. Kalberg, *The Rationalization of Action in Max Weber's Sociology of Religion*, „Sociological Theory” 1900, vol. 8, s. 59 oraz J. Habermas, *Teoria działania komunikacyjnego. Racjonalność działania a racjonalność społeczna*, przeł. A.M. Kaniowski, t. I, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999, s. 292.

¹⁴ Zob. H.H. Gerthy, C. Wright Mills, *The Man and his Work. Introduction* [w:] idem, *From Max Weber: Essays in Sociology*, Londyn 1968, s. 61–65.

nie względem holistycznego światopoglądu religijnego. Zdaniem Habermasa, filozoficzne wątki Weberowskiej teorii racjonalizacji odsyłają wprost do dziedzictwa neokantyzmu i filozofii wartości: „To podejście teoretyczne – jak stwierdza Habermas – można zrozumieć jedynie na tle neokantowskiej filozofii wartości, mimo że sam Weber nie próbuje tych sfer wartości, które zbiera (*aufliest*) na zasadzie indukcji i podchodzi do nich deskryptywnie, systematycznie uporządkować i zanalizować pod kątem aspektów formalnych. Na samym wyjściu rozminęlibyśmy się już z Weberowską teorią racjonalizacji, gdybyśmy socjologicznej idei *porządku życia* [*das soziologische Konzept der Lebensordnung*] nie wyjaśniali z pomocą idei [*Konzept*] urzeczywistniania wartości”¹⁵. Poczynając od struktury, tj. założenia o dwuwymiarowości rzeczywistości ludzkiej i odsłonięcia aksjologicznego oraz przedmiotowego wymiaru świata ludzkiego i wzajemnego przenikania się porządków wartości i świata metodyk życia (ich korelatywności jako źródeł aktów kultury), aż po ujawnienie konstytuującej funkcji wartości (urzeczywistnienie) jako sensotwórczej platformy, we wszystkich tych kwestiach podąża Weber drogą wyznaczoną przez neokantyzm badawczy. W tym też kontekście trzeba rozważyć kwestię teorii wartości, która stanowi zaplecze filozofii Webera. Schluchter pisze: „Weber sfery wartości i porządki życia ujmuje deskryptywnie, ważność natomiast analizuje z nastawieniem historyczno-empirycznym, przede wszystkim przez pryzmat skuteczności oddziaływania. Jednakże zapleczem tej analizy jest teoria wartości, w której muszą być osadzone badania empiryczno-historyczne. I odnosi się to, tak myślę, w szczególnej mierze do historyczno-empirycznej teorii racjonalizacji”¹⁶. Przy pomocy tezy o dyferencjacji i autonomizacji wartości próbuje Weber opisać i wyjaśnić pluralizm nowoczesności. Racjonalizacja rozpoczyna się wtedy, gdy sfery wartości „zewnątrznego i wewnętrznego, religijnego i doczesnego posiadania dóbr [zmuszają] do uświadamiania sobie autonomii poszczególnych sfer w jej konsekwencjach”¹⁷.

3. Poziomy rekonstrukcji refleksji aksjologicznej

Rekonstruując sens pojęcia wartości, zmierzamy zatem do wykazania konstytutywnej funkcji wartości, która polega na tym, że teoria wartości Webera dokumentuje odpowiedź na fundamentalne pytania o źródło, cel, metodę i przedmiot jego filozofii¹⁸. Aby jednak zrealizować to zadanie w sposób możliwie zupełny, przyjmujemy kilka poziomów refleksji aksjologicznej:

¹⁵ J. Habermas, *Teoria działania* ..., t. I, s. 325.

¹⁶ W. Schluchter, *op. cit.*, s. 30.

¹⁷ M. Weber, *Teoria stopni i kierunków religijnego odrzucenia świata*, tłum. W. Buchner, „Pismo literacko-artystyczne” 1986, nr 2, s. 79.

¹⁸ Droga rekonstrukcji podstawowych założeń aksjologicznych, którą Schluchter nazywa *analizą teorii wartości*, będącej zapleczem koncepcji racjonalizacji, przebiega równoległe do

1) poziom metodologiczny: Weber poprzez ‘odniesienie do wartości’ określa drogę filozoficznej refleksji. Przede wszystkim należy podkreślić, iż Weber, nawiązując do Rickertowskiego kategorii „odniesienia do wartości”, stworzył opartą na wartościach koncepcję rzeczywistości kultury oraz ufundował metodę nauki społecznej, wyrażoną w postaci typów idealnych, dzięki której odniesienie do wartości uzyskało swoją teoretyczną postać¹⁹. Zagadnienie to obejmuje trzy aspekty:

a) wskazanie na specyfikę naukowego zainteresowania humanistyki, które decyduje o selekcji materiału badawczego²⁰. Wartości pełnią w tej metodzie funkcję kryterium wyboru tego, co istotne z punktu widzenia danej formacji kulturowej dla naukowego jej opisu. Metoda ta polega zatem na odnoszeniu pozostającego w obrębie naukowego zainteresowania przedmiotu historycznego do wartości wyznaczających dziedzinę, która jest jej przedmiotem poznania. ‘Odniesienie do wartości’ to wskazanie na specyfikę naukowego zainteresowania humanistyki, które decyduje o selekcji materiału badawczego;

b) wskazanie na transcendentálną formę ujęcia każdego sensownego działania poznawczego i realizujący się przez to w każdym poznaniu jego wymiar normatywny. Wartości, które nie są realizowane w działaniach, nie mają żadnego znaczenia teoretycznego²¹. Co więcej, wartości jako transcendentálny warunek możliwości sensownego kształtowania poznawczych dyspozycji, mają charakter relacyjny, istnieją ‘pomiędzy’ podmiotem i przedmiotem. Regulacyjny względem działania podmiotu charakter wartości wyznacza drogę do sensownego kształtowania życia ludzkiego;

c) przed filozofią postawione zostaje zatem szczególne zadanie, a mianowicie rozwiązanie zasadniczej kwestii: w jakim stosunku pozostają do siebie wartość i rzeczywistość, którą pragnie poznać człowiek. Rzeczywistość w połączeniu z wartością tworzy to, co nazywamy kulturą. Drogą realizacji wartości w świecie jest jej urzeczywistnienie poprzez obiektywizację w dobrach i działaniach ludzkich;

2) poziom normatywny: o normatywnej ważności Weber mówi wówczas, gdy porządek jest subiektywnie uznawany za obowiązujący, opiera się bezpośrednio na wartościach (maksymach)²². Pytanie o źródło obowiązywania jest

procesu rozróżniania między sferami wartości a porządkami życia (w porządkach życia konkretyzują się porządki wartości). Zob. W. Schluchter, *op. cit.*, s. 30.

¹⁹ Zob. M. Weber, „Obiektywność” poznania w naukach społeczno-naukowego i społeczno-politycznego [w:] idem, *Racjonalność, władza, odczarowanie*, tłum. M. Hola, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2004, s. 158 i n.

²⁰ Zob. R.A. Stallings, *Weberian Political Sociology and Sociological Disaster Studies*, „Sociological Forum” 2002, vol. 17, s. 298.

²¹ Zob. J. Poleszczuk, *Maxa Webera teoria działań społecznych. Kantowskie antecedencje* [w:] H. Kozakiewicz, E. Mokrzycki, M.J. Siemek (red.), *Racjonalność, nauka, społeczeństwo*, PWN, Warszawa 1989, s. 323 i n.

²² Zob. M. Weber, *Gospodarka ...*, s. 23 oraz J. Habermas, *Teoria działania ...*, s. 330 i n.

zawsze pytaniem o naturę i ‘działanie’ wartości. Co więcej, porządek obowiązywania [*Gelten*] jest fundamentalnym warunkiem konstytucji kultury jako sfery wartości nadającej normatywną ważność działaniom ludzkim. Poszukiwania ‘trzeciego królestwa’, jako zadania filozofii, są próbą powiązania tego, co istnieje (rzeczywistość) z tym, co ma ważność (drugie królestwo);

3) **poziom legitymizacyjny**: legitymizacja skierowana jest w pojęciu wartości na swą specyficzną formę uprawomocnienia. Zagadnienie to obejmuje dwa aspekty – aspekt metodologiczny oraz aspekt kulturowy:

a) Weber usiłuje legitymizować w pojęciu wartości swój rodzaj filozoficznej refleksji. Pojęciowo uchwycić szczególną metodę działalności poznawczej można bliżej dopiero poprzez kategorię wartości. Nieempiryczne rozważania filozoficzne to rozważania interpretujące sens, a więc prawdziwa filozofia wartości²³. Weber uważa zatem, że filozofię uprawiać można jako strategię rozumienia i interpretacji sensu działań, które konkretyzują się dzięki konstruowaniu sensownych postaw wobec zjawisk (interpretacja wartości);

b) wartości niosą za sobą potencjał uprawomocniający, tj. wbudowują działania ludzkie w struktury norm regulacyjnych. Normy stanowią konkretyzację wartości (konkretyzacja uniwersalnego charakteru wartości poprzez społeczną aspektowość). Wartość wiążąca i wzorcowa jest czymś, co obowiązuje. W tym sensie stanowi ona podłoże formułowania normatywnej ważności działań. Działanie uzyskuje swój wymiar normatywny, a maksymy jako wartości realizują ‘obiektywną stronę działania’.

4) **poziom urzeczywistnienia**: koncepcja ta leży u podstaw Weberowskiego pojęcia prawomocnego porządku, a także takiej reinterpretacji ukierunkowań interesów, która przemienia te ukierunkowania w drogi oraz sposoby realizacji wartości w konkretnych działaniach. Waga tej refleksji polega na jej odwołaniu się do kategorii interesów, które są „umówionym adresem dla całej idei wartości”²⁴.

5) **poziom motywacyjny**: wartości są realizowane w maksymach działania, regułach determinujących wolę. Wartość jest kategorią praktyki, która determinuje treść i jakościowo pojętą formę rzeczywistości. W konsekwencji najogólniejszą kategorią opisu uniwersum działań ludzkich, a działań politycznych w szczególności, jest wartość, którą charakteryzuje powinność i ważność (obowiązywanie)²⁵.

Powyższe charakterystyki wartości uznać należy za bezsprzecznie pozytywny wkład Webera w problematykę aksjologiczną. Z jednej strony dostarczają one

²³ Zob. M. Weber, „*Wolność od wartościowań*” – jej sens w naukach socjologicznych i ekonomicznych [w:] idem, *Racjonalność, władza ...*, s. 211.

²⁴ M. Weber, „*Obiektywność*” poznania ..., s. 191.

²⁵ Zob. H. Schnädelbach, *Filozofia w Niemczech 1831–1933*, przeł. K. Krzemieniowa, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992, s. 249–294.

oryginalnego kryterium niezbędnego dla rozpoznania generalnych kierunków działań, o tyle też wyznaczają transcendentalne ramy koniecznych warunków kultury („pojęcie kultury jest pojęciem wartości”²⁶), z drugiej jednak strony problematyzują poziomy aksjologicznej refleksji pozwalającej realizować poznawcze ambicje człowieka oraz sensotwórczy wymiar aktywności ludzkiej. W tym też kontekście warto na koniec rozważyć mocno problematyczną kwestię wzajemnych relacji między procedurą „uwolnienia od wartości” (neutralizm aksjologiczny) a aktami konstytucji sfer kultury (w tym sfery polityki) w procesie „odniesienia do wartości” (aksjologiczne zaangażowanie). Na gruncie Weberowskich rozważań ujawnia się to szczególne napięcie, które pojawia się zawsze wtedy, gdy próbujemy rozważyć wzajemne relacje pomiędzy metodą a przedmiotem filozoficznej refleksji.

4. Nauka a polityka (podsumowanie)

Nie ulega wątpliwości, że pomiędzy Weberowską refleksją a problemem współistnienia nauki i polityki w obrębie filozoficznego dyskursu występuje ścisły, choć swoisty, związek. Za nic przewodnią w rekonstrukcji tego wewnętrznego związku, jaki najwyraźniej zachodzi między filozoficzną refleksją nad nauką dotyczącą polityki (filozoficznym pytaniem o dyscyplinę naukową) a aksjologiczną przestrzenią polityki (filozoficznym pytaniem o politykę), przyjąć należy wyjątkowy wymiar ludzkiej praktyki nazywany przez Webera „powołaniem” [*Beruf*]. John Dreijmanis, redaktor i autor przedmowy do książki *Max Weber's Complete Writings on Academic and Political Vocations*, zestawia Weberowską ideę nauki jako powołania z ideą polityki jako ‘sprawy’²⁷. Ta dość mocno artykułowana ‘dwoistość’ naczelnaj Weberowskiej kategorii daje się bezpośrednio wyprowadzić z konfrontacji dwóch nastawień: wypełniania obowiązku wobec naukowej rzetelności oraz obowiązków wobec najbardziej, jakby powiedział Weber, „poruszających ideałów sfery życia”. Według Webera zatem pomiędzy nauką zmierzającą do analizowania i polityką realizującą działania istnieje kategoriałne pęknięcie²⁸. Polityka może zatem oznaczać fakt (jako empiryczny fenomen socjologiczno-historycznej analizy) i możliwość działań politycznych (jako przedmiot filozoficznej refleksji), tj. kontroli zmian w kierunku ideału obywatelstwa państwowego, za którym stoi ściśle określony system wartości politycznych. Refleksja nad stanowiskami praktycznymi, które dają się zgodzić ze swym sensem wywieść w sposób

²⁶ M. Weber, „Obiektywność” *poznania ...*, s. 159.

²⁷ Zob. J. Dreijmanis, *Introduction* [w:] idem (ed.), *Max Weber's Complete Writings on Academic and Political Vocations*, Algora Publishing, New York 2008, s. 1.

²⁸ Zob. S.S. Wolin, *Max Weber: Legitimation, Method, and the Politics of Theory*, „Political Theory” 1981, vol. 9, s. 403 i n.

wewnętrznie konsekwentny „z danej ostatecznej postawy światopoglądowej”²⁹ różnicuje pojęcie wartości w znaczeniu podstawy rozumienia działań politycznych i naukowej procedury odtworzenia sensownych postaw (wartościujących). Dwuznaczność pojęcia obowiązku (powołania) jest w strukturze omawianej filozofii strategiczna, bo odpowiednio do rezultatów naukowej rzetelności i politycznego zaangażowania Weber posługuje się odpowiednio naukowym i aksjologicznym nastawieniem wobec rzeczywistości. Niemiecki badacz zdradza bowiem świadomość różnicy między perspektywą aktywnego uczestnika a naukowego obserwatora. Gdy z perspektywy działacza politycznego polityka jawi się jako struktura przekonań, wartości i postawy wartościującej wobec świata, to dla obserwatora jest ona pewnym kompleksowym historycznie i społecznie uwarunkowanym stanem rzeczy. Czym innym jest zatem rozumiejące wyjaśnienie pewnego stanu rzeczy, czym innym aksjologiczne czy oceniające nastawienie wobec rzeczywistości. Rekonstrukcja dwóch podstawowych kategorii – „odniesienia do wartości” oraz normy metodologicznej ‘wolności od wartościowań’ – pomaga zatem zobrazować, iż w obrębie tak określonej refleksji zachodzi kategoriałne pęknięcie dwóch poziomów analizy.

Postulat nauki wolnej od wartościowań precyzuje normę metodologiczną polegającą na nakazie respektowania wyłącznie opisowego sensu sądów wartościujących. Pierwszym nakazem intelektualnej rzetelności jest konsekwentne rozróżnienie faktów od praktycznych wartościowań. „W gruncie rzeczy – jak argumentuje Weber – chodzi jednak o zupełnie trywialny postulat, ażeby opisujący badacz oddzielał proces ustalania empirycznych faktów (łącznie ze stwierdzonym ‘wartościującym’ zachowaniem się analizowanych przez niego ludzi) od swojego praktycznie wartościującego, ‘oceniającego’ stosunku do faktów, a więc od swojego pozytywnego lub negatywnego osądu”³⁰. Uwolnienie od wartościowania rozumie Weber jako uwolnienie od przekonań światopoglądowych badacza w przedstawianiu ludzkich wartościowań. Fundamentalnym zobowiązaniem jest tutaj naukowa bezstronność, „która nakazuje w interesie nauki wyraźnie zaznaczyć, gdzie kończą się logiczne wywody naukowca, a gdzie zaczyna przemawiać człowiek i jego wola; które argumenty odwołują się do rozumu, a które do uczucia. Nieustanne mieszanie naukowego rozpatrywania faktów i wartościującego rezonerstwa jest jedną z najczęściej spotykanych cech w naszej pracy, a także jedną z najbardziej szkodliwych”³¹.

„Odniesienie do wartości” jest podstawową regułą filozoficznej wykładni naukowego zainteresowania, które decyduje o selekcji i formułowaniu obiektu badań empirycznych pod względem ich doniosłości kulturowej, natomiast postulat nauki

²⁹ M. Weber, *Nauka jako zawód i powołanie*, tłum. P. Dybel [w:] Z. Krasnodębski, *M. Weber*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1999, s. 214.

³⁰ M. Weber, „*Wolność od wartościowań*” ..., s. 205.

³¹ M. Weber, „*Obiektywność*” poznania ..., s. 143.

wolnej od wartościowań ma zdecydowanie metodyczny sens, ponieważ ustanawia radykalną granicę pomiędzy naukowym sposobem konstrukcji przedmiotów rzeczywistości kulturowej, tj. refleksją nad metodologicznymi podstawami humanistyki, a praktycznymi wartościowaniami, których zasadniczy sens Weber sprowadza do procedury odtworzenia pryncypialnie wartościujących sposobów widzenia³². Pozwala to na uchwycenie sprzeczności polegającej na tym, iż naukowy ogląd ma za zadanie uwolnić się od wartości (wartościowania) oraz w najwyższym stopniu powodować adekwatne poznanie rzeczy politycznej, a zaangażowaniem politycznym, które ‘z natury swej’ wikła się w poszukiwania oraz realizację ostatecznych sensów własnych postępowań. Stan ‘uwolnienia się’ od wartościowań jest według Webera niezbędny do osiągnięcia naukowego oglądu świata³³. Aby zatem wiedzieć, trzeba znieść partykularyzm światopoglądu poznającego (badacza). To udaje się prawdziwej nauce, która tym samym zyskuje moc wyjaśnienia. Dystans do światopoglądowego zaangażowania (partykularyzmu), sprawia, że nauka ukazuje swą „obiektywność”, ale jednocześnie dociera do swych granic. Naukowy ogląd rzeczy unieważnia indywidualne pragnienie światopoglądu – w tym znaczeniu poznanie oznacza odkrycie swej granicy, czyli abdykacji nauki jako najwyższej i jedynie prawdziwej aktywności społecznej, na rzecz potrzeby uchwycenie tego, co najistotniejsze w sferze ludzkiej praktyki, tj. źródeł i znaczenia sensu, a więc odkrycia prawdziwej filozofii wartości w działaniu. Jak widać, nauka nie zaspokaja fundamentalnej potrzeby człowieka rozumienia sensu swego bycia. Chwilowe (pozorne) ukojenia, jakie daje naukowy ogląd rzeczywistości, odbywa się zawsze dzięki zapoznaniu odpowiedzialności i powinności działań, a tym samym, odbywa się za cenę utraty sensu własnego bycia i świata. Można zatem powiedzieć, że jeśli nauka jest powołaniem, to jednak nie rozumie sensu, który tchnęło w to powołanie ‘życie’.

[znaków 27 220]

Автор предпринимает попытку представить уровни реконструкции аксиологической и материальной политики в понимании Макса Вебера. Первый обусловлен ценностями, другой – интересами. Модернизация привела к их полному разрыву. Для их рационализации необходимо их восприятие в процессе взаимного пересечения (взаимосвязи) и дифференциации. Такое решение автор находит в баденской философии ценности – в методе Г. Риккерта «отношение к ценности» (Wertbeziehung) – и в идее науки свободной от оценивания Макса Вебера.

ключевые слова: политика, модернизация, оценивание, философия ценности, наука свободна от ценностей

³² Zob. M. Weber, „Wolność od wartościowań” ..., s. 214 i n.

³³ Zob. R. Aron, *Max Weber and Power-politics* [w:] O. Stammer (red.), *op. cit.*, s. 94.

słowa kluczowe: polityka, modernizacja, wartościowanie, filozofia wartości, nauka wolna od wartościowania

The author attempts to present the levels of reconstruction of axiological and material politics in terms of Max Weber. The first one is determined by the values, and the second by interests. The modernization has led to their split. For their rationalizing their recognition both in the process of intersection and differentiation is needed. The author finds such a solution in Badens philosophy of value in the method of H. Rickert, „referring to the value” (Wertbeziehung), and in Weber’s idea of value-free science.

keywords: politics, modernization, valuation, the philosophy of value, value-free science